

12. HAFTA

TUR181

Türk Dili I

Okt.

@karabuk.edu.tr

KBUZEM

Karabük Üniversitesi

Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi

Konu Başlıkları

1. Çekim Ekleri

1. İsim Çekim Ekleri

1. Sayı ve Çokluk Eki

2. İyelik Ekleri

3. Aitlik Eki

4. Hâl (Durum) Ekleri

5. Soru Eki

2. Fiil Çekim Ekleri

1. Şekil ve Zaman Ekleri

2. Şahıs Ekleri

3. Soru Eki

4. Fiilimsi Ekleri

2. Fiil Çekimleri

1. Basit Çekimler

2. Birleşik Çekimler

3. Katmerli Birleşik Çekimler

3. Bildirme Eki

Temel Kavramlar

Bu bölümde; çekim ekleri, fiil çekimleri ve bildirme eki konularına değinilecektir.

Çekim Ekleri

Kök ve gövdelere gelerek eklendikleri sözleri diğer kelimelere bağlayıp onlara işlevlik kazandıran eklerdir. Hem fiil hem de isimlerle kullanıldıkları için kullanma alanı yapım eklerine göre çok geniştir. Normal şartlarda aynı cinsten çekim ekleri üst üste gelemmez (İstisnâî durumlarda çekim ekinden birinin çekim ekliği unutulmuş demektir.). Bazen bir yapım ekinin çekim ekine dönüştüğü görülebilir. Kelime grupları ve cümlelerin yapısını çekim eki belirlediğinden dolayı bir çekim ekinin değişmesi tamamen cümlelerin anlamının değişmesine neden olur. Çekim ekleri ikiye ayrılır. Bunlar:

İsim Çekim Ekleri

İsim cinsinden kelimelere getirilen bu ekler beş kategoride ele alınır:

Sayı ve Çokluk Eki (-lar, -ler)

Kök ve gövdelere doğrudan bağlanan ve hâl eklerinden sonra gelmeyen bu ek, belirsiz çokluk ifade eder, yani nesnenin adedini değil de birden çok olduğunu belirtir: çiçek-ler, ağaç-lar ...

Not: Bir isim çekim eki olan bu ekin bazı özel anlamlı isimler tüketerek yapım eki gibi kullanıldığı görülebilir. Bunlar +gil eki işlevinde aile isimleri yapar, millet, boy, kavim isimleri yapar, değişik bilim dallarında aile ifade eden terimler yapar: Özge-ler, Türkmen-ler, buğdaygil-ler ...

İyelik Ekleri

Sahiplik ve aitlik ifade eden eklerdir. İsimleri isimlere bağlayan iyelik ekleri hâl ve soru eklerinden sonra gelmezler. İyelik ekleri “benim, senin, onun, bizim, sizin, olmayı” ifade eden üçü teklik, üçü çokluk olmak üzere altı gruptadır.

Teklik: 1.Şahıs---> -m (benim):

baba-m, ev-i-m ...

2.Şahıs---> -n (senin):

baba-n, ev-i-n ...

3.Şahıs---> -ı, -i, -u, -ü / -sı, -si, -su, -sü (onun):

baba-s-ı, ev-i...

Çokluk: 1. Şahıs--->-mız, -miz, -muz, -müz (bizim):

baba-mız, ev-i-miz...

2.Şahıs---> -nız, nız, nuz, nüz (sizin)

baba-nız, ev-i-niz...

3.Şahıs---> -ları, -leri (onların):

baba+ları, ev-leri

Aitlik Eki (-ki)

Eski bir ektir. Kelimeye bitişik yazılır ve büyük ünlü uyumuna uymaz.
yarın-ki, ev-de-ki...

Not: Aitlik ekinden sonra hâl ekleri gelebilir:
iş-te-ki-n-den, yol-da-ki-y-le...

Hâl (Durum) Ekleri

Yalın Durum: Eksizdir. Sözcüğü, cümledeki başka herhangi bir kelimeye bağlamaz:
çiçek, güzellik...

İlgi Durumu (-ın, -in, -un, -ün / -nın, -nin, -nun, -nün): İki ismi birbirine ait olmak suretiyle bağlayıp isim tamlamalarını meydana getirir. İlgi eki tamlamanın tamlanan unsuruna bağlanır:

bahçe-nin duvarı, defter-in kapağı...

Yükleme Durumu (-ı, -i, -u, -ü): Yükleme durumu ekini alan fiiller cümlede belirtili nesne görevindedir.

pencere-y-i, defter-i...

Yaklaşma (Yönelme) Durumu (-a, -e): Yönelme durumu ekini alan fiiller cümlede dolaylı tümleç görevindedir.

okul-a, iş-e...

Bulunma Durumu (-da, -de / -ta, -te): Bulunma durumu ekini alan fiiller cümlede genellikle yer tamlayıcısı olarak bulunurlar:

iş-te, okul-da...

Uzaklaşma Durumu (-dan, -den / -tan, -ten): Fiilin karşıladığı hareketin kendisinden uzaklaştığını belirten durum ekidir:

gönül-den, sonra-dan...

Vasıta Durumu (-n, -la, -le): Fiilin ne ile, nasıl, ne zaman yapıldığını göstermek üzere isimlere bağlanan bir ektir. Eski Türkçede kullanılan vasıta eki "-n" iken bugün bu yapım eki karakteri kazanmıştır.

yaya-n, yazı-n...

Günümüzde kullanılan -la, -le vasıta eki, "ile" edatının ekleşmesiyle oluşmuştur. Bu eki alan sözcükler cümlede zarf olarak bulunurlar:

araba-y-la, abla-sı-y-la...

Eşitlik Durumu (-ca, -ce, / -ça, -çe / -cak, -cek): Bu ek isimlere "gibi, göre, kadar, ile, birlikte" anlamlarını katmaktadır:

insan-ca, biz-ce, günler-ce, yavaş-ça, millet-çe...

Yön Gösterme Durumu (-arı, -eri / -ra, -re): Başlangıçta çekim eki olan bu ek, zamanla yapım eki görevi almıştır:

taş-ra, dış-arı...

Soru Eki (-mı, -mi, -mu, -mü)

Edat kökenli olan bu ek ünlü uyumlarına uyumlarına uymaktadır. İsimlerin sonuna gelir ve ayrı yazılır:
böyle mi, okunacak mı...

Fiil Çekim Ekleri

Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlara işleklik kazandıran eklerdir. Fiiller, kullanım alanına tek başlarına çıkmadıkları için mutlaka fiil çekim eklerinden birini alırlar. Türkçede dört grup fiil çekim eki vardır. Bunlar:

Şekil ve Zaman Ekleri (Kip Ekleri)

Fiil kök veya gövdelerinin karşıladığı hareketi bir şekle bir zamana bağlayan eklerdir. Fiilin şekil ve zaman eki almış biçimlerine kip denir. Kipler, haber(bildirme) ve dilek (tasarlama) kipleri olmak üzere ikiye ayrılırlar. Haber kipleri; ortaya çıkan ya da çıkacak olan hareketi haber veren kiplerdir ve bunlarda hem şekil hem de zaman ifadesi vardır. Dilek kipleri ise henüz gerçekleşmemiş tasarı halindeki hareketleri ifade eder ve bunlarda zaman ifadesi yoktur.

Şahıs Ekleri

Fiil çekimlerinde kip eklerinden ya da soru eklerinden sonra gelen şahıs ekleri çekimli fiillerde hareketi yapanı ifade eder. Üç tip şahıs eki vardır. Bunlar:

a-) Şahıs zamiri kökenli şahıs ekleridir; şimdiki zaman, öğrenilen geçmiş zaman, geniş zaman, gelecek zaman, istek ve gereklilik çekimlerinde kullanılır:

seviyor-um, seviyor-sun, seviyor-uz, seviyor-sunuz, seviyor-lar

b-) İyelik kökenli şahıs ekleridir; görülen geçmiş zaman ve şart kiplerinde kullanılır: geldi-m, geldi-n, geldi-k, geldi-niz, geldi-ler

c-) Emir kiplerinde kullanılan şahıs ekleri ise aynı zamanda emir kipinin şekil ekleridir: göre-yim, gör-sün, göre-lim- gör-ün / ünüz, gör-sünler

Soru Eki

Edat kökenli olan ve sonradan ekleşen bu ek, her türlü kelimenin soru şeklini yapmaktadır. Genellikle kelimelerin sonunda olan bu ek bazı çekimlerde şahıs eklerinden önce gelmektedir:
verdin mi?, veriyor musun? ...

Fiilimsi Ekleri

Fiil kök veya gövdelerine gelerek geçici olarak isim, sıfat ve zarf yapan ekler fiilimsi ekleri denir. Bu eki alan sözcükler hareketi karşıladıkları için fiil olmaya devam etmekle birlikte fiilimsi eklerini aldıktan sonraki görevleri bakımından geçici olarak isim, sıfat veya zarf olmuşlardır. Bu eklerin bazı kelimelerde yapım eki gibi kullanılarak kalıcı değişiklikler meydana getirdiği de görülmüştür:

gül-en (kız)---> geçici sıfat

geç-miş (mazi)--->kalıcı isim

Fiilimsiler üç gruptur. Bunlar:

a-) İsim-fiil Ekleri: Hareket isimleri yapar:

-mak, -mek: bak-mak, gül-mek...

-ma, -me: oku-ma, gör-me...

-ış, -iş, -uş, üş: yürü-y-üş, bekle-y-iş...

b-) Sıfat-fiil Ekleri: Hareketlere bağlı sıfatlar yapar.

-an, -en: koş-an, sev-en...

-ası, -esi: görül-esi, yıkıl-ası...

-maz, -mez: tüken-mez (kalem), bit-mez (iş)...

-ır / -ar, -er: koş-ar (adım), bil-i-r (kişi)...

-dık, -dik, -duk, -dük / -tık, -tik, -tuk, -tük: tanı-dık, bil-dik...

-acak, -ecek: doğ-acak (bebek), sevil-ecek (kız)...

-mış, -miş, -muş, -mü: piş-miş (yemek), bil-miş (çocuk)...

c-) Zarf-fiil Ekleri: Cümlede fiillere bağlanıp hareket hallerini bildiren zarfları oluştururlar.

-ıp, -ip, -up, -üp: gel-ip, gül-üp...

-arak, -erek: gel-erek, gül-erek...

-ınca, ince, -unca, ünçe: gel-ince, gül-ünce...

-dıkça, -dikçe: gel-dikçe, gül-dükçe...

-madan, -meden: gel-meden, gül-meden...

-alı, -eli: gel-eli, gül-eli...

-ken: gel-ir-ken, gül-er-ken...

-maksızın, -meksizin: gel-meksiniz, gül-meksizin...

-a, -e: gel-e gel-e, gül-e gül-e...

-ı, -i, -u, -ü: oyna-y-ı oyna-y-ı...

Fiil Çekimleri

Basit Çekimler

Yapısında tek bir kip eki bulunan fiil çekim ekleridir. Türkçede beşi haber; dördü dilek kipi olmak üzere dokuz kip vardır:

1. Haber (Bildirme) Kipleri: Beş tanedir. Eylemin yapıldığı, yapılacağı ve hareketin şeklini haber veren kiplerdir.

Şimdiki Zaman (i)-yor: Başlamış ve devam eden veya hemen başlayacak olan hareketleri ifade eder.

gör-ü-yor-um
gör-ü-yor-sun
gör-ü-yor
gör-ü-yor-uz
gör-ü-yor-sunuz
gör-üyor-lar

Geniş Zaman (-r / -ar, -er):

yap-ar-ım
yap-ar-sın
yap-ar
yap-ar-ız
yap-ar-sınız
yap-ar-lar

Görülmeeyen Geçmiş Zaman (-di, -di, -du, -dü / -tı, -ti, -tu, -tü):

gel-di-m
gel-di-n
gel-di
gel-di-k
gel-di-niz
gel-di-ler

Duyulan Geçmiş Zaman (-mış, -miş, -muş, -müş):

oku-muş-um
oku-muş-sun
oku-muş
oku-muş-uz
oku-muş-sunuz
oku-muş-lar

Gelecek Zaman (-acak, -ecek):

koş-acağ-ım
koş-acak-sın
koş-acak
koş-acağ-ız
koş-acak-sınız
koş-acak-lar

2) Dilek (Tasarlama) Kipleri: Bir istek veya tasarını bildiren kiplerdir. Dört çeşittir:**Şart Kipi (-sa, -se):**

yaz-sa-m
yaz-sa-n
yaz-sa
yaz-sa-k
yaz-sa-nız
yaz-sa-lar

İstek Kipi (-a, -e):

bak-ayım
bak-asın
bak-a
bak-alım
bak-a-sınız
bak-a-lar

Gereklilik Kipi (-malı, -meli):

bildir-meli-y-im
bildir-meli-sin
bildir-meli
bildir-meli-y-iz
bildir-meli-siniz
bildir-meli-ler

Emir Kipi:

çalış (eksizdir)
çalış-sın

çalış-ın
çalış-sınlar

Birleşik Çekimler

Yapısında birden çok şekil ve zaman eki bulunan fiil çekimleridir. Birleşik yapılar hikâye, rivayet ve şart olmak üzere üç biçimdedir.

Hikâye--->Çekimli fiil + i – di: gül-ü-yor-i-dim>gülüyordum

Rivayet--->Çekimli fiil + i – miş: gül-üyor-i-miş-im>gülüyormuşum

Şart--->Çekimli fiil + i – se : gül-ü-yor-i-se-m>gülüyorsam

Birleşik Zamanların Hikâye Çekimleri: Bu çekim, konuşanın geçmiş zamanda gördüğü, yaşadığı hareketleri hikâye etmek için kullanılan yapıdır. Emir dışında diğer sekiz kipin hikâye çekimi vardır:

gel-i-yor-du-m (şimdiki zamanın hikâyesi)

koş-ar-dı-n (geniş zamanın hikâyesi)

oku-du-y-du (görülen geçmiş zamanın hikâyesi)

yaz-acak-tı-nız (gelecek zamanın hikâyesi)

bak-sa-y-dı-nız (dilek şart kipinin hikâyesi)

bildir-e-y-di-niz (istek kipinin hikâyesi)

çalış-malı-y-dı (gereklilik kipinin hikâyesi)

Birleşik Zamanların Rivayet Çekimleri: Bu çekim, duyma veya sonradan farkına varma yolu ile elde edilen bilgiyi aktarmayı ifade eder. Görülen geçmiş zaman ve emir kipi hariç diğer yedi kipin rivayet çekimi vardır:

gel-i-yor-muş-um (şimdiki zamanın rivayeti)

koş-ar-mış-sın (geniş zamanın rivayeti)

yaz-acak-mış (gelecek zamanın rivayeti)

bak-sa-y-mış-ız (şart kipinin rivayeti)

gül-e-y-miş-siniz (istek kipinin rivayeti)

çalış-malı-y-mış-sınız (gereklilik kipinin rivayeti)

Birleşik Zamanın Şart Çekimleri: Asıl fiil kipinin karşıladığı hareketi şarta bağlar.

Dilek şart, istek ve emir kipi hariç diğer altı kipin şart çekimleri vardır:

gel-i-yor-sa-n (şimdiki zamanın şartı)

koş-ar-sa-n (geniş zamanın şartı)

oku-du-y-sa (görülen geçmiş zamanın şartı)

gör-müş-se-k (öğrenilen geçmiş zamanın şartı)

yaz-acak-sa-nız (gelecek zamanın şartı)

çalış-malı-lar-sa (gereklilik kipinin şartı)

Katmerli Birleşik Çekimler

İkiden çok kip eki taşıyan çekimlerdir. Pek kullanılmazlar. Hikâye ve rivayetin şartı olarak adlandırılırlar:

hikâyenin şartı---> fiil kök veya gövdesi + asıl kip eki + i -di + i -se
gel-ecek-ti-y-se-m, gel-i-yor-du-y-sa-m ...
rivayetin şartı---> fiil kök veya gövdesi + asıl kip eki + i -miş +i -se
gel-i-yor-muş-sa-m, gel-meli-y-miş-se-m ...

Bildirme Eki (-dır,-dir.../ -tır, tir...)

İsimlere gelerek onlara kuvvetlendirme ve ihtimal anlamları katar.
öğretmen-dir, güvenilir-dir (isimlere gelerek onları fiilleştirmiştir.)
biliyorum-dur, üzgünsünüz-dür (fiillere gelerek onlara kuvvetlendirme ve ihtimal anlamı katmıştır.)

UYGULAMALAR

1. Aşağıdaki cümlelerde yer alan isim çekim eklerinin türlerini bulunuz.

- Şehirler beton yığınınna döndü.
- Külü üstüme savurdu.
- Hafta sonu pazara gittim.
- Kitabı bir solukta okudum.
- Sıcaktan bayıldı. Yorgunluktan uyuyakalmış.
- Kardeşim benim kalemimi almış.
- Evimizin küçük bir bahçesi var.
- Gömleğimin düğmesi kopmuş.
- Böyle çocukça davranmamalısın.
- Ailece tatile gittik.

2. Aşağıdaki cümlelerde yer alan fiilimsilerin türlerini bulunuz.

- Mektup yazmak onun için huzur verici bir şeydi.
- Yıkılası dağlar geçit vermez oldu.
- Sen gidince hiçbir şeyin tadı kalmamıştı.
- Ben de sizinle tatile gelmeyi düşünüyordum.
- Bağlama çalmayı bu kadar çok seveni hiç görmemiştim.
- Bazen bilindik şiirlerle bile olsa göz doldurmayı iyi biliyordu.
- Görünmeden kimseye gel gizli gizli.

- Gelecek sezonda en başarılı futbolcular bizim olacak.
- Görünmez kazaya da davetiye çıkarmayalım.
- Ağlaya ağlaya gözleri kan çanağına dönmüş.

3. Aşağıdaki cümlelerde yer alan zamanları bulunuz.

- Hemen oturup dedeme mektup yazdım.
- Sipariş ettiğim kitap dün gelmiş.
- Bu sorunun cevabını biliyorum.
- Yeni şirket binasını yakında göreceksin.
- İnsanlar her sabah bu parkta koşarlar.
- İşinizi çok çabuk yapmalısınız.
- Bu haberi birlikte okuyalım.
- Hastanın durumunu bir de ona sorsanız.
- Hemen yerinize oturun.
- Kuyunun başında toplanmıştık.
- Gerede pazarından aldıydı.
- Zaman zaman onu görürmüşsünüz.
- İki dakika erken gelseymişiz.
- O söylüyorsa doğrudur.

Kaynakça

- Editör Ceyhun Vedat Uygur, Üniversiteler İçin Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Ertuğrul Yaman, Üniversiteler İçin Örnekli-Uygulamalı Türk Dili ve Kompozisyon, Gazi Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2000.
- Fahri Özkan, Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Murathan Yayıncılık, 5. Baskı, Trabzon, 2009.
- Zeynep Korkmaz, Ahmet B. Ercilosun, Tuncer Gülensoy, İsmail Parlatır, Hamza Zülfikar, Necat Birinci, Türk Dili ve Kompozisyon, Ekin Kitabevi, Ankara, 2005.
- İsmail Acar, Türk Dili, Alem Kitabevi, Balıkesir, 2004.